

АКАДЕМИК ВЛАДЕТА ЈЕРОТИЋ (1924–2018)

ЈЕРОТИЋЕВ ДОПРИНОС ДУБИНСКОМ ПРОУЧАВАЊУ КУЛТУРЕ

У нашој средини веома су ретки појединци који се од осталих разликују својим изузетним знањем, креативношћу и доследним потврђивањем људских врлина заснованих на највишим хуманим вредностима, интелектуалном поштењу и духовној честитости. Када се каже да су они и својеврсне институције, онда такво одређење има посебно значење јер представља и несумњиво признање за њихов допринос развоју културе. Један од таквих изузетних појединаца у нас је био и Владета Јеротић који је током своје разноврсне и плодне вишедеценијске активности оставио изузетан траг у нашој култури. Својим текстовима допринео је и угледу часописа „Култура”, а тематом „Појам спирале у култури” који је недавно приредио за овај часопис, објављеним у његовом 148. броју за 2015. годину, допринео је мултидисциплинарном и дубинском осветљавању ове значајне теме.

Јеротићев значај мери се импозантним опусом, који обухвата око четрдесет објављених књига, бројне текстове у часописима, зборницима и листовима, успешном психијатријском и психотерапеутском праксом као и бројним јавним наступима и предавањима. Иако се у том опусу налазе и књиге биографског, путописног, есејистичког, едукативног карактера, његов главни део може се условно разврстати у три доминантне области. У прву долазе радови из области психијатрије, психотерапије и психологије („Психоанализа и култура”, „Неуротичне појаве нашег времена”, „Неуроза

као изазов”), у другу спадају књиге у којима аутор тумачи књижевна дела и пружа патографске студије и психолошке огледе о појединим ауторима („Дарови наших рођака” I-V, „Болест и стварање”, „Путовање у оба смера”, „Посете, одломци”), док трећу чине дела посвећена теолошким, религијским и верским разматрањима („Психолошко и религиозно биће човека”, „Св. Јован Лествичник и наше време”, „Хришћанство и психолошки проблеми човека”, „Св. Исак Сиријан и наше време”, „Вера и нација”, „Само дела љубави остају”, „Божанска и људска мудрост у Давидовим Псалмима”, „Приближавање Богу”). Ова подела је, наравно, крајње условна јер независно од доминантне области ауторове текстове одликује укрштај тематских кругова и синтетички приступ у коме његово стручно искуство и знање из помнутих домена долази до изражаја било о којој теми да је реч. Нека од ових дела су синтезе („Јунг између Истока и Запада”), поједине књиге су одговори на одређена питања („50 питања и 50 одговора”, „Нова питања и нови одговори”) док су неким познатим насловима покренуте важне теме и ново читање и тумачење старих текстова („Старо и ново у хришћанству”, „Вера и нација”, „Божанска и људска мудрост у Давидовим Псалмима”).

Имајући у виду плодан укрштај наведених тематских области, који чини Јеротићев ауторски идентитет, ваља указати да је за дубинско проучавање културе битно најпре његово психоаналитичко искуство. Иако је првобитно психоанализа означавала терапеутски поступак, њен творац је одређује као науку о несвесном. Наиме, од првобитног циља да разуме поремећаје човековог душевног живота, Фројд психоанализом, као дубинском психологијом, открива блиску повезаност између патолошког и нормалног. Психоанализа је дубинска психологија не по свом предмету, већ по приступу, техници и методи осветљавања несвесних психичких појава у душевном животу. Зато се ова метода, како истиче Фројд у „Новим предавањима из психоанализе” и може применити у културној историји, антропологији, науци о религији и митологији и тумачењу књижевности.

Владета Јеротић припада другој генерацији наших психоаналитичара, који су након Хуга Клајна и Војина Матића, прихватили и развијали Фројдове идеје, али и идеје његових ученика и настављача, Ане Фројд, Меланије Клајн, и примењивали у тумачењу културе. Он је превео Фројдову аутобиографију као и његове радове из књижевности и уметности, „Достојевски и оцеубиство”, „Једна успомена из детињства Леонарда да Винчија”, „Микеланђелов Мојсије”,

који су објављени у 8. и 5. књизи Одабраних дела оснивача психоанализе.

Осим бројних дотадашњих предавања и чланака о психоанализи, Јеротићева прва књига „Психоанализа и култура” (1974) доноси резултате ауторових разматрања односа нагона и културе, указује на нова психоаналитичка гледишта након Фројда, и осветљава однос између психоанализе с једне и културне антропологије, мита, религије, парапсихологије и феномена стварања с друге стране. Психоаналитичким искуством прожети су и бројни други ауторови радови посвећени разматрању како теорије и праксе психотерапије, тако и примене психотерапеутских учења на свакодневни живот и тумачење уметничких и културних феномена. Поменимо у овом контексту књиге „Неуротичне појаве нашег времена” и „Неуроноза као изазов”.

Међутим, у целокупном опусу Владете Јеротића посебно место припада тумачењу дела Карла Густава Јунга. Читавим низом студија, чланака и коментара, Јеротић је учино присутним идеје великог швајцарског психијатра и психолога у нашој средини. Његов избор из Јунговог дела објављен под називом „Лавиринт у човеку”, претходио је публиковању Јунгових изабраних дела у пет томова, у редакцији са Стеваном Влајковићем. Писани поводом превођења Јунгових дела, приређивања посебних тема или одржаних предавања, Јеротићев текстори су отворили наш рецепцијски хоризонт ка адекватном разумевању и прихватању аналитичке или комплексне психологије. Настојећи да нашој публици представи и приближи овог најпре блиског Фројдовога ученика, а након раскида са творцем психоанализе и аутора сложеног психолошког учења, Јеротић се исказао као његов објективан тумач, савесни критичар и инвентивни настављач. У књизи „Јунг између Истока и Запада”, он сажима резултате свог вишегодишњег бављења Јунговим делом и посебну пажњу обраћа тумачењу његових широј јавности мање познатих радова. Разматрајући најпре Јунгова учења о алхемији, синхронизитету, парапсихологији, симболици и архетиповима, Јеротић настоји да критички сагледа његов однос према религији у контексту западног хришћанства, православља и проблема зла, и примени идеје индивидуације у тумачењу Моцартове „Чаробне фруле”. Тематика и карактер ових текстова оцртавају лук ауторовог сазревања од објективног и критичког тумача до ствараоца сопственог и аутентичног става.

Сматрајући да разликама у начину мишљења, доживљавања и живљења започињу и све остале разлике, Јунг у културним садржајима Истока открива другу половину човековог

духовног универзума. Синхронизитетом, као допунским, четвртим принципом тријаде – простора, времена и каузалитета, али и појмом поларности и теоријом индивидуације, он настоји да ублажи разлику између Истока и Запада, односно разлике у схватању времена, супротности и свога Ја. Указујући на овај аспект Јунговог дела, Јеротић отвара могућност адекватног разумевања и наше духовне ситуације у којој је изражена потреба за културама Истока првенствено у функцији упознавања оног другог до сада потискиваног дела нашег бића. Јеротићева књига „Хришћанство и његове претече – Лао Це начела тао”, указује на ту скривену страну великих источњачких идеја које ће се потом потврдити и у хришћанству.

У Јеротићевом богатом опусу посебно место имају психолошка разматрања књижевних дела и њихових аутора. Најпознатије су књиге „Болест и стварање” петокњижје „Дарови наших рођака” и „Путовање у оба смера”. Пет књига, са насловом који парафразира назив познате Настасијевићеве приповетке „Дарови моје рођаке Марије”, а поднасловом психолошки огледи из домаће књижевности, сведоче о успостављању непосредније комуникације са нашим рођацима, ближим и даљим духовним сродницима, ауторима и личностима чија су дела обележила новију српску историју, културу и књижевност. Примајући њихове дарове, Јеротић трага за оним дубљим порукама и вредностима њиховог дела која створена у одређеном времену нису изгубила до данас на својој аутентичности и значају. Дарови тих наших рођака нису од оних „што срце кваре”, како упозорава „Књига проповедниковва”, већ драгоцени поклони који указују на ритам нашег немоћног и разним искушењима подлеглог срца. Ове књиге су зато и својеврстан дубински увид у стање тог нашег колективног срца, националне душе, менталитета и карактера.

Књиге су збирке огледа неједнаког обима, захвата и повода, али јединствени по свом резултату, домету откривеног, ударју који се враћа нашим великанима и дару који се нуди нашим читаоцима. Психолошки огледи из домаће књижевности јасно указују на карактер ових текстова који нису разматрања о књижевности већ тумачења која поједина дела узимају првенствено као повод за једно дубинско истраживање наше културе, менталног профила, карактерних особина без којих нема поузданих одговора на питања везана за наш културни и духовни идентитет. Супротно нашој идеалтипској представи о томе ко смо, постоји и наша колективна сенка, тамна страна нашег менталитета која употпуњује слику о нашем националном бићу.

Истраживање менталитета и карактерних особина немогуће је без сагледавања културе у којој се отискује народна душа. Историјска димензија те културе показује њену слојевитост која и чини комплексним садржаје наше колективне и индивидуалне душе, нашег свесног и несвесног. Хришћанска традиција, иако прекретна у људској историји, није значила и потпуни раскид са дотадашњом паганском и старозаветном вером. Укорењеност хришћанства у српској култури потврђује косовски мит као темељ националне духовности изражене у косовском завету, колективном саможртвовању, опредељењу за царство небеско и одбрани светиње. Анализом драме Љубомира Симовића „Бој на Косову”, Јеротић показује оне битне особине српског народа као што су храброст, поноситост, честољубивост, добродушност, отвореност, искреност, осећање правде и оштроумност.

Црте овог позитивног идеалтипског представљања у равни једне потпуније карактерологије показују се недовољним без уочавања и оних негативних карактерних особина изражених неслогом, инатом, издајством, лаковерношћу, слабошћу воље и склоношћу ка регресији. Тај формирани карактерни склоп сагледан у историјској и културној димензији представља нашу националну судбину.

Међутим, осим у колективној свести, хришћанство је и духовни идеал и изазов сваком појединцу. Анализом познатог Настасијевићевог текста „У одбрану човека”, Јеротић указује на аутентичност трагања и духовне визије Христа и хришћанства песника „Лирских кругова”. У једном од најбољих огледа у овој колекцији под називом „Момчило Настасијевић и будућност хришћанства”, аутор открива дубину песничковог трансцендентног понирања у духовни свет у коме је и стекао своја поуздана уверења о човековој оностраности и божанском пореклу. На овом искуству се и темељи једна антрополошка визија нужности човековог посвећивања другом. Насупрот социјалдарвинизму чијим се признавањем борбе за опстанак у међуљудским односима поништава сам човек, Настасијевићеве речи да је „истинско добро себи само оно, које се доживи не себе, већ другог ради” показују реалност једне радикалне антропологије која свој смисао и истинитост темељи на адекватном схватању „другог”.

Уколико је хришћанство битан конститутивни чинилац наше духовности, присуство и израженост паганског показује свој значај у формирању синкретистичког менталног склопа. Одсуство чврстог верског упоришта исказује се моралном збуњеношћу, несналажењем у критичним ситуацијама и конфузним идентитетом. Та првенствено, у верској равни, нејасна представа о себи отежавала је успостављање смисла

и вредности људског постојања. Багателисање живота, олако улажење у животне ризике и ратове, одлучност за жртвовање и саможртвовање, показује од Косова, преко устанака и ратова у 19. веку, до Балканских ратова, мартовских демонстрација, ослободилачког рата, револуције, братоубилаштва до ратних сукоба '90-тих година прошлог века, неспремност и неспособност Срба да опасност превазиђу на други начин и сачувају животе. Сажета у геслу „Боље гроб, него роб – боље рат, него пакт”, родољубива запенушаност је у броју жртава исказала трагичност и заслепљеност једног опредељења дубоко условљеног познатим цртама националног карактера. Означене заједничким обележјем прелазничког менталитета, конфузна представа о себи најадекватније исказује симптом одсуства културног обрасца као упоришта духовних вредности и њихове културне и животне заштите.

Слабости нашег менталитета посебно су изражене у време прелазних, кризних и критичних раздобља. У психолошкој анализи Вуковог дела „Описаније Србије”, Јеротић посебно истиче српску неорганизованост, импулзивност, лаковерност и одсуство рационалности. Луда храброст устаника, испољена у паљењу и пљачки турских ханова, са катастрофалним последицама након систематске и крваве турске освете, показује сву ирационалност јаловог бунта насталог из дуге покорности и самодеструктивни карактер такве агресивности. Вековно ропство оставило је видног трага у нашем менталитету, израженог и комплексом мање вредности који се реактивно испољава у осећају супериорности и самодовољности а тиме постају разлог међусобним свађама, неслогама и зависти.

Свесни својих мана, Срби су испољавали посебну осетљивост на критичаре који су указивали на њих. У том смислу је и карактеристична судбина Доситеја чије су просветитељске критике народног живота, обичаја и празноверица биле повод оптужбама које су му упућиване због нечасних намера однародњавања Срба и њиховог привођења Западу. Те незреле сумње, као реактивни израз претходних разочарења и превара, показују се и у време нужности синтезе разума и срца, усвајања западног искуства и задржавања источне духовности. Тумачећи онај други, тамнији део нашег националног бића, коме као колективној сенци морамо признати постојање, Владета Јеротић указује и неопходност сучавања са њом и њеног упознавања. Такав приступ уједно је и најадекватнији начин њеног прихватања и потврђивања у контексту целине као културне, психолошке и животне истине националног бића која исијава из дела наших великих аутора.

Изузетан зналац књижевности и уметности, религијски утемељен у православљу и духовно отворен према најразноврснијим феноменима живота и културе, Јеротић даје печат ауторске аутентичности својим писаним и изговореним речима које се већ деценијама са изузетном пажњом слушају и читају. Његове мисли су неодвојиве од осећања и поступака који су увек искрени и међусобно усаглашени, осмишљени, продуховљени и прожети истинском вером. Помоћу вере, која даје егзистентност духовном и омогућује трансценденцију овоземаљског, он је остварио синтезу и виноу се до духовних висина које зрачећи истином непосредног искуства делују животно подстицајно и исцељујуће. Његове књиге и наступи били су својеврсни празници за његове читаоце и слушаоце, јер је искрено уважавао и неговао културу дијалога и толеранције, подстичући и тражећи питања на која је радо одговарао, али на начин који није представљао њихову коначну и неоспорну истинитост већ је значао отварање ка другим и дубљим питањима која траже нове одговоре. Добијени одговори су, дакле, само подстрек даљим питањима, па се са тог становишта може разумети зашто су његове књиге атрактивне и када у њима пише о ономе о чему је писано или када говори о привидно познатом. Као човек који гледајући уме да види, а слушајући да чује, он је настојао да реално сагледа појаве, дела и људе, што имплицира и његову критичност према њиховим тамним странама.

Јеротићева потреба да комуницира и прихвати дијалог исказана је у више књига разговора вођених са њим, али и оних које је он водио са другима. Када је било прилике ти дијалози су били непосредни, о чему сведоче његови разговори са Јустином Поповићем и читавим низом наших духовника („Разговори са духовницима”). У тај вид искуства спадају и записи настали приликом посете Црњанском. Међутим, када није било услова за међусобну комуникацију, Јеротић је водио замишљене, имагинарне разговоре, какви су разговори са Ивом Андрићем и Николајем Велимировићем.

Независно о чему би говорио или писао, сваки тематски круг Јеротићевих интересовања и преокупација својим обимом сеже до најудаљених културолошких, психолошких и теолошких одредница, али је њихово средиште увек везано за ауторово схватање човека. Зато Јеротићев опус претпоставља одређену антропологију у оквиру које је човек одређен јединством свог телесног, душевног и духовног бића. У том смислу и најбитније карактеристике његовог троделног опуса који чине дела из медицине, психологије, психијатрије и психотерапије упућују на соматске основе човековог бића, које претпоставља и психолошки аспект. Имајући у виду

ту међузависност соматског и психолошког, све невоље којима је човек изложен имају психосоматски карактер. Психолошко, душевно, упућује на духовно које је изражено у потреби човека да верује, да се потврди као *homo religiosus*, да трансцендира своје дотадашње спознајне и стваралачке границе. Зато Јеротићева дела из домена теологије указују на ту духовну димензију човека, као што његове књиге посвећене тумачењу књижевности и култури осветљавају непредвидиве путеве стваралаштва.

На путу од индивидуе до личности, подстицан вољом за смислом, појединац треба да оформи од наследних и стечених фактора свој карактер као потврду своје душевности, а својом личношћу да искаже своју духовност. Неомеђен границама доласка и одласка са овог света, човеков живот почиње пре рођења и душевно се наставља након смрти. Настала, дакле, као синтеза психолошких и теолошких сазнања, Јеротићева антропологија сагледава човека не само као физичко и рационално, већ и као духовно, душевно и ирационално биће. У том ширем гледању на његову егзистенцију изоштрава се етичка димензија човековог постојања и одговорност за сопствене поступке и животе оних који се рађају и умиру. Сматрајући да је раван човекове егзистенције знатно шира од момената који одређују његов долазак и одлазак са овог света, Јеротић посебну пажњу обраћа на пренаталну психологију и веровање да се процес човекове духовне индивидуације наставља и након његове физичке смрти. У том смислу он на питање: „Индивидуација и/или обожење?“, одговара сходно својим схватањима о трансцендентној природи човековог бића. Уколико је човек путник, *homo viator*, онда је он непрекидно на животном и духовном путовању стварања и познавања себе као своје творевине и својих могућности изражених у позитивном или негативном смислу, као креација и деструкција. Индивидуација код атеиста не мора да значи и обожење, приближавање Богу, али је психолошком развоју религиозних појединаца инхерентна индивидуација.

Сложеност човековог бића употпуњује његово онтогенетско, културолошко и духовно искуство садржано у колективно несвесном које се исказује одређеним архетиповима. Изузетан допринос разумевању те духовне вертикале Јеротић је дао својим тумачењем слојева човековог религијског бића. Сматрајући да осим првобитног паганског, у сваком појединцу постоји и потоњи старозаветни и хришћански слој, он посебно истиче значај обожења као суштинског преображаја у процесу индивидуације.

УСПОМЕНА

Да би се уцеловио, човек треба да осмисли своје постојање које је значајним аспектом одређено пролажењем кроз фазе индивидуационог процеса чији је центар, циљ и путоказ његово сопство. Уколико пред собом има Божји лик, онда је утолико и олакшан његов процес индивидуације и обожења. На том путу долажења до себе сваки појединац је изложен многим животним изазовима и искушењима. Могућности да адекватно одговори на њих и да их превлада увећавају се познавањем Јеротићевог дела које је обогатило нашу културу и омогућило нам да боље упознамо себе и своје време. Та дела су духовни светионик који ће зрачити и након његовог одласка и бити сигурна оријентација у садашњем и будућем времену.

др Бојан Јовановић